

№ 05 (646)
Люты 2017 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

bfk.by

У нумары:

- ☞ **Будзем памятаць: Мікола Канац, вязень ГУЛАГа і сябра Геніюшаў – стар. 2**
- ☞ **500-годдзе: каляндарная сістэма ў часы Скарыны – стар. 4**
- ☞ **Знітаванасць: лёсы Рыгора Шырмы і сям'і Грэцкіх з Івацэвіччыны – стар. 6**
- ☞ **Мястціны: зямля Навагрудская, зямля Адама Міцкевіча – стар. 7**

Аб знешнім выглядзе Сафійскага сабора XI ст. у Полацку чытайце на стар. 5

На фота Ніны КАЗЛЕНІ: Сафійскі сабор (восень 2015 года)

✓ 19 студзеня ў Цэнтры нацыянальных культур г. Клайпеды (Літоўская Рэспубліка) у межах праекта «Прыбалтыйскімі шляхамі Коласа» адкрылася выстаўка «Свайму часу і вечнасці».

На выстаўцы прадстаўлены матэрыялы з фондаў

ні, віленскія выданні твораў паэта розных гадоў, перапіска пісьменнікаў Літвы з Якубам Коласам.

✓ 20 студзеня ў Музеі гісторыі тэатральнай і музычнай культуры адкрылася выстаўка «Іліатрапіён» («Сланечнік»).

канцэртнымі праграмамі «Песня пра долю», «Праз усю вайну», «Гусляр», над шэрагам сцэнічных касцюмаў ды інш.)

Выстаўку можна наведаць па 23 лютага.

✓ 22 студзеня ў Беларускай дзяржаўнай музее народнай архітэктуры і побыту адбылася культурна-адукацыйная імпрэза «Зімовыя маразы». Музей запрашаў усіх ахвочых адчуць характэрнае і магію беларускай вёскі ўзімку і пазнаёміцца з традыцыйнай беларускай абраднасцю. Можна было ўбачыць зімовае адзенне беларусаў і сфатаграфавана ў ім, паўдзельнічаць у майстар-класах і ў акцыі «Дзень сэлфі ў музеі», паслухаць народную музыку ды інш.

28 студзеня ў музеі адбылася імпрэза «Зімовыя забавы» – ладзіліся народныя гульні, разнастайныя конкурсы і майстар-класы, можна было ўбачыць выстаўку школьнага спартыўнага абсталявання XIX – XX стагоддзяў.

✓ 25 студзеня ў Нацыянальным цэнтры сучасных мастацтваў адбылося адкрыццё праекта «Чалавек і чалавек», аснову якога складаюць фігуратыўны жывапіс і скульптура. Удзельнікі праекта – Дзяніс Барсукоў, Павел Вайніцкі, Сяргей Грыневіч, Андрэй Дубінін, Ігар Засімовіч, Тац-

цяна Кандраценка, Павел Кандрусевіч, Уладзімір Кандрусевіч, Уладзімір Канцэдайлаў, Ілона Касабука, Таццяна Радзівілкі, Аляксандр Шапо і Марта Шматава. У цэнтры ўвагі мастакоў, якія працягваюць ідэі Адраджэння, – непасрэдна чалавек з яго пачуццямі і разважанымі, перамогамі і няўдачамі, радасцямі і перажываннямі, надзеямі і страхамі...

✓ 27 студзеня Літаратурны музей Петруся Броўкі і беларускі жаночы партал Velvet у межах праекта «Чытаем сваё. Класіка» зладзілі чарговую сустрэчу «Кузьма Чорны. У пошуках будучыні». Пра аўтара аднаго з самых дасканалых беларускіх раманаў, выбітнага знаўцу чалавечай

псіхалогіі, старшыню легендарнага літаб'яднання «Узвышша», вязня сталінскай турмы, які пакінуў страшныя сведчанні злачынстваў рэжыму, распавядала вядоўца імпрэзы літаратуразнаўца і журналіст Ганна Севярынец.

✓ 28 студзеня на Віцебшчыне адбылося трактарнае ралі, арганізаванае Мінскім трактарным заводам. Па маршруце Парыж – Мосар (Пастаўскі і Глыбоцкі раёны) даўжынёй 10 кіламетраў праехалі восем трактараў. Пасля завяршэння ралі калі мосарскага касцёла Святой Ганны адбылася цырымонія ўзнагароджання і канцэрт. МТЗ плануе зрабіць гэты праект традыцыйным.

Фота з сайта музея Якуба Коласа

Дома-музея Якуба Коласа: факсімільнае выданне газеты «Наша доля» з першай публікацыяй паэта, рукапісы лістоў Якуба Коласа да супрацоўнікаў рэдакцыі «Нашай нівы», ілюстрацыі да твораў Якуба Коласа беларускіх мастакоў Васіля Шаранговіча, Анатоля Волкава, Арлена Кашкурэвіча, Аляксандра Дзямарына, Анатоля Александровіча, Юзэфа Пучынскага, Міколы Купавы, фатаграфіі паэта перыяду знаходжання ў Віль-

На ёй экспануюцца працы галоўнага мастака-дызайнера ТАА «Тэхнамузей» Леаніда Бартлава і прафесара Беларускай дзяржаўнай акадэміі мастацтваў Вялянціны Маркавец-Бартлавай.

Назва «Іліатрапіён» («Сланечнік») нагадвае пра суадносіны чалавечай волі з Божай воляй. Выстаўка прысвечаная памяці Уладзіміра Мулявіна. Яе аўтары частку свайго творчага жыцця прысвяцілі сумеснай працы з калектывам «Песняры» (працавалі над

Дзе пісьменніку адзначыць юбілей? У бібліятэцы!

У студзені святкавала юбілей журналістка, пісьменніца, рэдактар газеты «Астравецкая праўда» Ніна Рыбік. Хаця нарадзілася і вырасла яна на далёкай Хойнікшчыне, але вось ужо тры дзесяткі гадоў жыве і працуе ў Астравіцы. Тут жанчына выгадала дзяцей, тут стала вядомай беларускай пісьменніцай.

З нагоды юбілею Ніны Аляксееўны ў бібліятэках раёна адбыліся разнастайныя імпрэзы. Выстаўкі-прагляды творчасці, прысвечаныя юбілярцы, прайшлі ў Трокеніцкай сельскай бібліятэцы-клубе, раённай дзіцячай бібліятэ-

цы, Гервяцкай сельскай бібліятэцы – цэнтры нацыянальных культураў, Кямелішкаўскай, Рымдзюнскай, Рытаньскай і Варонскай сельскіх бібліятэках.

Пісьменніца адказвала на пытанні, разважала аб сучасным стане літаратуры і культуры, расказвала пра свае планы і мары. Думаецца, і госці, і юбілярка атрымалі ўзаемную карысць ад сустрэчы.

*Вольга ТВАРАГАЛЬ,
загадчыца аддзела бібліятэчнага маркетынгу
Астравецкай раённай бібліятэкі*

*На фота аўтара: дырэктар
Астравецкай раённай бібліятэкі
К. Аскерка віншуе юбілярку Н. Рыбік*

Будзем памятаць мы...

Ён быў шчырым патрыётам

Патрыёт роднага краю, шчыры беларус і проста цудоўны чалавек, а яшчэ сябра беларускай паэтэсы Ларысы Геніюш. Усё гэта пра Міколу Канаша.

Нарадзіўся Мікалай Іпалітавіч у 1926 годзе на Браслаўшчыне. У 1943–1944 гадах вучыўся ў Пастаўскай настаўніцкай гімназіі. Ужо тады ён праявіў сваю нацыянальную свядомасць. За гэта ў 1948 годзе і быў арыштаваны, а потым асуджаны на 25 гадоў. Тэрмін зняволення адбываў на шахтах у Комі (Інта). Там і адбылося яго знаёмства з Л. Геніюш, якое перарасло ў шчырае сяброўства – да самай смерці паэтэсы ў 1983 годзе.

У 1973 годзе Мікалай Канаш пераехаў на сталае жыццё ў Жлобін. Працаваў будаўніком. У пачатку 1990-х гадоў актыўна ўключыўся ў грамадскае жыццё Жлобіншчыны. Быў адным са стваральнікаў раённага аддзялення Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны, часта выступаў перад моладзю, прапагандаваў роднае слова.

У 1990-я гады кватэра М. Канаша стала месцам сапраўднага паломніцтва для тых, хто любіў Беларусь. Тут пабывалі многія пісьменнікі, даследчыкі беларускай літаратуры, вядомыя грамадскія дзеячы. Сярод іх – Уладзімір Арлоў, Міхась Скобла, Вольга Куртаніч ды іншыя. Мікалай Іпалітавіч ахвотна дзяліўся ўспамінамі, перадаў даследчыкам беларускай культуры шмат каштоўных матэрыялаў (у асноўным яны тычыліся Л. Геніюш). Больш падрабязна аб гэтым можна даведацца ў кнігах «Сповідзь» Л. Гені-

юш (Мінск, 1993), зборніку яе эпістэлярнай спадчыны «Каб вы ведалі» (Мінск, 2005), «Вяртанне да... Беларусі» Алеся Карлюкевіча (Мінск, 1994) ды іншых.

У 1992 годзе М. Канаша афіцыйна рэабілітавалі. А неўзабаве яму было выдадзена пасведчанне ўдзельніка Вялікай Айчыннай вайны. Ён быў шчыра рады, што дачакаўся справядлівасці яшчэ пры жыцці.

Яго сэрца перастала біцца 29 кастрычніка 2006 года.

Урыўкі з кнігі Ларысы Геніюш «Каб вы ведалі. З эпістэлярнай спадчыны (1945 – 1983)»

**Міколу Канашу:
18 октября 1954 г.:**

«Несмотря на то, что прошло немало времени со дня нашей последней встречи, всё же твоё доброе сердце и широкие плечи, которые, казалось, закрывали меня от жизненной пурги, всё ещё кажутся перед глазами <...>. Знаю, что ты меня не забыл, я чувствую это сквозь дали...».

14 чэрвеня 1955 г.:

«...Мілы Коля, вестачка Твая прынесла мне многа радасці тым, што Ты яшчэ не зусім забыў мяне... Цешуся

гэтым непамерна, і здаецца, што йзноў хачу жыць. Толькі ж пішы мне, чаму Ты хварэў? Я вельмі непакоюся. Я бачыла цябе шырокаплечага, здаровага, але паветра шахты і праца ў ёй забірае сілы, даныя нам прыродаю Бацькаўшчыны. Таму непакоюся. Ня ведаеш сам, які Ты мне дарагі сёння. Такіх, як Ты, сёння няма на свеце, асабліва ў нашых варунках. Таму даражу Табою, як чыстай пэрлаю нашай зямлі, і вельмі хачу чуць аб Табе ўсё жыццё <...> Табой, мой родны, я болей як ганаруся, такіх, як Ты, я кахаю, як Бацькаўшчыну, болей, калі гэта магчыма <...> Мілы, дарагі мой хлопца, сам ня ведаеш нават, як часта Цябе ўспамінаю і як патрэбна мне Твая святлая вера і сіла ў гэтыя дні...».

16 мая 1979 г.:

«...Харошы, вельмі харошы ты хлопец. Дзякуй табе, Колючка, што ты такі і што ёсць пры табе мілая, добрая Соня...»

*Матэрыялы падрыхтаваў
Мікалай ШУКАНАЎ,
краязнаўца, супрацоўнік
жлобінскай райгазеты «Новы дзень»*

Каментар да здымка

Аўтафотаздымак М. Канаша (у цэнтры) быў зроблены ў 1972 годзе ў Зэльве ў хаце Геніюшаў. Надрукаваны ў кнізе Л. Геніюш «Сповідзь» з подпісам: «Зноў сустрэліся былыя лагернікі Л., І. Геніюшы, М. Канаш». Але ўпершыню з'явіўся ва ўрэзаным выглядзе (без І. Геніюша) на старонках жлобінскай райгазеты (Шуканаў, М. Дружба праз усё жыццё // «Камуніст». – 1990. – 21 крас.).

У тэатры «Зьніч»

15 лютага на сцэне музычна-паэтычны монаспектакль «**Украіне светлай, дзе я ўміраю...**» паводле самых вядомых твораў Максіма Багдановіча. У аснове сюжэта – «Апокрыф», які можна лічыць своеасаблівым паэтычным Евангеллем.

Аўтары інсцэніроўкі – Вячаслаў Статкевіч і Аляксандр Шундрык, рэжысёр-пастаноўшчык – Галіна Дзягілева. Выканаўца – В. Статкевіч, музычнае суправаджэнне і вакал Сяргея Сарокіна.

16 лютага будзе ісці лялечны монаспектакль «**Граф Глінскі-Папалінскі**» паводле п'есы Артура Вольскага. Рэжысёр і выканаўца Вячаслаў Шакалідо распавядзе маленькім глядачам пра двух сяброў – хлопца Марціна і ката Максіма, з якімі адбылася незвычайная гісторыя.

Увечары глядачы ўбачаць музычна-драматычную прыпавесць «**Пача-**

кай, сонца!» паводле рамана ў вершах «Маруся Чурай» Ліны Кастэнкі, санетаў і вершаў Ніны Мацяш. Аўтар інсцэніроўкі і выканаўца – Галіна Дзягілева, кампазітар – Алег Залётнеў.

Монаспектакль распавядае аб каханні і пакутах украінкі Марусі Чурай, вядомай у народзе сваімі песнямі, з якімі Украіна не развітвалася ні ў горы, ні ў радасці. Героіна спектакля асуджаная за ненаўмыснае забойства свайго жаніха, і толькі слова Багдана Хмяльніцкага ратуе жыццё Марусі.

20 лютага дзяцей і падлеткаў чакаюць на монаспектаклі «**Палескія рабінзоны**» паводле аповесці Янкі Маўра. Аўтар інсцэніроўкі і выканаўца, заслужаны артыст Беларусі Уладзімір Шэлястаў распавядзе, як двое юнакоў захацелі пабачыць палескае разводдзе. Разам з імі глядачы выправяцца ў цікавую вандроўку, а таксама даведваюцца, як здабываць агонь, рабіць гаспадарчыя прылады, шукаць ежу ў лесе...

Тым жа вечарам на сцэне паэтычны

монаспектакль «**Не праклінай, што я люблю**» паводле вершаванага рамана Ніла Гілевіча «Родныя дзеці». Даследчык беларускага фальклору і побыту, тонкі знаўца жывой народнай гаворкі, Н. Гілевіч стварыў своеасаблівую паэтычную сюіту, дзе гарманічна знітаваліся гумарыстычныя ноты і шчымлівая музыка кахання, дзе чуюцца напевы роднай зямлі... На сцэне гэта перадаў выканаўца Мікалай Лявончык. Аўтар інсцэніроўкі і рэжысёр-пастаноўшчык – Галіна Дзягілева. Музычнае суправаджэнне Дар'і Неўмяржыцкай (цымбалы).

21 лютага на сцэне рамантычная монаопера «**Адзінокі птах**» аб жыцці і смерці Адама Міцкевіча. Глядачы ўбачаць, як невылечна хворы паэт, асэнсоўваючы на чужыне сваё жыццё, зноў перажывае значныя падзеі, узгадвае сустрэчы з дарагімі яго сэрцу людзьмі. Выканаўца – Андрэй Марозаў, аўтар лібрэта і рэжысёр-пастаноўшчык – Галіна Дзягілева, кампазітар – Алег Залётнеў.

23 лютага маленькіх глядачоў чакаюць на дзіцячым монаспектаклі-сустрэчы «**Вясёлая каруселя**». Выканаўца – заслужаная артыстка Рэспублікі Беларусь Ларыса Горцава нібыта на чароўнай каруселі правядзе глядачоў па жыцці і творах паэта Артура Вольскага. Музычнае суправаджэнне на цымбалах Дар'і Неўмяржыцкай.

Вечарам будзе ісці монаспектакль «**Пяюць начлежнікі**» паводле аднайменнага апавядання пісьменніка Змітрака Бядулі. Аўтар інсцэніроўкі і выканаўца Галіна Дзягілева раскажа пра тое, што кожны чалавек пяе ў гэтым жыцці сваю песню. А ўсе мы начлежнікі таму, што ў снах марым аб жыцці... Рэжысёр-пастаноўшчык спектакля – Таццяна Пацай.

Спектаклі праходзяць у Тэатральнай зале Культурнага цэнтра Касцёла Св. Сымона і Св. Алены. Дадатковую інфармацыю можна атрымаць па мінскім тэлефоне: 331-75-53.

Пад такою назвай на цэнтральнай плошчы Рэчыцы 13 студзеня адбылося фальклорнае свята. Рэчыца – вельмі прыгожы гарадок над Дняпром на поўдні Беларусі. Ён вядомы як беларускі Нафтаград – сталіца беларускага чорнага золата, а яшчэ – як край, шчодры на таленты.

Рэчыца заўсёды вылучалася сваёй незвычайнай энергетыкай. І паколькі зямелька наша надзвычай багатая, шчодрая, то вельмі шчодрымі і багатымі духоўна з'яўляюцца і людзі. Сведчанне таму – фальклорна-этнаграфічная спадчына Рэчыцкага раёна. Фальклор трывала захоўваецца ў памяці жыхароў рэчыцкай зямлі.

Найбольш яскравым носьбітам народнай творчасці, самабытных абрадаў, аўтэнтычнай нацыянальнай культуры з'яўляецца наш знакамты зямляк, вядомы ў Беларусі фалькларыст і балетмайстар Мікола Котаў, які ўпрыгожвае жыццё землякоў народнымі традыцыямі і абрадамі.

Высокай творчай актыўнасцю па адраджэнні народных святаў і традыцыяў на Рэчыцкім Палесці вызначаюцца аматарскія аб'яднанні «Жывіца» і «7Я». Яны з'явіліся амаль дваццаць гадоў таму ў Азершчынскім цэнтры культуры і адпачынку. Цяпер гэтыя аб'яднанні з нагхненнем працуюць пры Рэчыцкім гарадскім палацы культуры.

Мабыць, самае адметнае тое, што многія сябры сямейнага клуба ўваходзяць у склад аматарскага аб'яднання для тых, каму за 50, – «Жывіца». Асноўны напрамак дзейнасці «Жывіцы» – захаванне, развіццё і прапаганда беларускай культурнай спадчыны. Менавіта тут добра прасочваецца сувязь пакаленняў, перадача нацыянальнага досведу, фармаванне культуры паводзінаў маладога пакалення на аснове традыцыйнай беларускай культуры. Шматлікія імпрэзы клубаў звязаныя паміж сабою і ладзяцца паводле падзеяў беларускага народнага календара.

Адметным мясцовым каларытам было напоўненае фальклорнае свята «Каляды гуляем, на свята ўсіх запрашаем!». Удзельнікі мастацкай

Каляды гуляем, на свята ўсіх запрашаем!

самадзейнасці клуба «7Я» зладзілі свята паводле ўспамінаў Міколы Котава і старэйшых удзельнікаў клуба «Жывіца» Марыі і Івана Гапоненкаў, Пятра Антоненкі і іншых. Зінаіда Антоненка згатавала бліны, куццю і іншыя калядныя абрадавыя стравы – ажно 12!

– Гэта ў гонар 12 апосталаў, якія неслі людзям вучэнне Ісуса Хрыста, – тлумачыць Зінаіда.

Свята пачалося з калядных песень «Гого-го, каза...», «Добры вечар, шчодры вечар!», а ў выкананні Ірыны Царанок прагучала народная песня «Як пайшла каляда ды па вуліцы гуляць...» і прадоўжылася царкоўнымі песнапеннямі «Радуйся, радуйся, Марыя Прыснадзеве!»

Потым гаспадары свята Алена (Алена Алексa) і Міхась (Дзяніс Сцепапаненка) зладзілі рытуал заклікання Мароза. Зварот да яго меў традыцыйную славесную формулу: «Мароз, Мароз, хадзі куццю есці, каб ты не марозіў ячменю, пшаніцы, гароху, проса, грэчкі і ўсяго таго, што нам трэба пасеяць...».

Далей прайшоў абрад шчадравання, які спалучыў аграрна-магічны звычай ваджэння Казы (Аляксандра Зелянкова) і Мядзведзя (Улад Бязіроў). А потым прыйшлі шчадравальнічкі-віншавальнічкі – і малыя, і старэйшыя, і жанчыны, пераапрунута ў цыганак, а з імі Механоша.

Усе Каляды ў Рэчыцкім раёне хадзілі калядоўшчыкі з зоркай, у якой гарэлі дзве свечкі, яе круцілі і спявалі: *Ражджаство твае,*

Хрысце Божа наш, Вассіе міра і свет разум, Цябе кланяемся, сонца праўды, І цябе відзім з высаты вастока.

У абрадзе калядавання мелі месца непаўторныя мясцовыя жарты калядоўшчыкаў і шматлікія варожбы. Гаспадары і глядачы свята не засталіся ўбаку, а таксама гулялі ў розныя гульні і танчылі.

А саблівасцю каляднай традыцыі ў Рэчыцы з'яўляўся рытуал «засявання», у якім прынялі ўдзел і малыя, і старыя госці свята.

Яны набралі поўныя кішэні пшаніцы, рассявалі яе і жадалі багацця: *Сею, сею, засяваю, З Новым годам паздраўляю, Гаспадарам шчасця жадаем, Штоб жылося і вялося, І сало ў кубле не звялося.*

Напрыканцы свята калядоўшчыкі пайшлі калядаваць, як і раней, па хатах і падворках Рэчыцы. З песняй

«Адчыняйце варата, едзе, едзе каляда» заходзілі ў двор, стукалі ў вокны, пыталіся: «Калядуем, калядуем, каўбасу чую! Спяваць вам?» Гаспадары дазвалялі, і тут пачыналася прадстаўленне. Розныя па змесце песні прысвячалі гаспадарам, дзецям.

Шчэдрык, шчэдрык, Дай варэнік, Грудачку кашкі, Кольца каўбаскі...

Ходзячы ад двара да двара, калядоўшчыкі трапілі да святара айца Віктара. Па вачах яго дзетак было бачна, як уразіла іх вясёлая Каза, якая танчыла-танчыла, а потым «здохла, прапала». Але ўсё ж такі каза ажыла, калі ёй «далі сала, цукерак, два пірожанькі на рожанкі, а на хвасточак – сыру кусочак...» (па словах матушкі, калядоўшчыкаў дзеці бачылі ўпершыню).

У добры і шчодры вечар гасцінны гаспадар айцец Віктар усіх дабраславіў на добрыя справы, адарыў калядоўшчыкаў і ўручыў ім абразы Маці Божай і Збаўцы.

А ў гэты час гаспадарлівыя і працавітыя гараджане, сужэнцы Фядора і Міхаіл Аніскаўцы, якія ўжо сорок гадоў разам, гатавалі святочныя стравы для калядоўшчыкаў. І чаго тут толькі ні было: мяса, пальцам піханая каўбасы, крывянка, грыбочкі, бульбачка, агурчкі... А галоўнае – дабрыня гэтых людзей, якая ўскалыхнула нашыя сэрцы і душы. Бачна, як яны шануюць свае карані, перадаюць сваім дзецям і ўнукам народныя традыцыі і нашу спрадвечную спадчыну.

Уладзіслава УСЦІНОВІЧ, удзельніца сямейнага клуба «7Я» Фота Святланы ЗЕЛЯНКОВАЙ

Штогод у снежні – студзені ў нас актуальная тэма календароў, старога і новага стыляў, а таксама – у які час адзначалі прадкі приход Новага года. Дадамо і мы сюды публікацыю. За аснову ж возьмем артыкул грамадскага дзеяча, лекара і скарызнаўцы Вітаўта Тумаша (1910 – 1988).

Колькі словаў пра асобу аўтара. В. Тумаш скончыў Віленскую беларускую гімназію і медыцынскі факультэт Віленскага ўніверсітэта. Браў актыўны ўдзел у студэнцкім жыцці. Пазней рэдагаваў беларускія выданні, у тым ліку ўсе заходнебеларускія паэтычныя зборнікі Максіма Танка, першы зборнік Ларысы Геніюш «Ад родных ніў». Пасля Другой сусветнай вайны жыў у ЗША, дзе браў актыўны ўдзел у грамадскім жыцці і навуковай дзейнасці. Адзін з заснавальнікаў і шматгадовы старшыня Беларускага інстытута навукі і мастацтва (БІНІМ). Друкаваўся таксама пад псеўданімам Сымон Брага. Раптоўна памёр ад кровазліцця ў мозг. Пахаваны на беларускіх могілках у Іст-Брансуіку (ЗША).

Артыкул В. Тумаша «Скарынаў календар і календарная сістэма Беларусі яго пары» быў надрукаваны ў 18-м зборніку «Запісы БІНІМ» (Нью-Ёрк, 1988). Прапануем чытачам вытрымкі з артыкула (з невялікім скарачэннем і адаптацыяй да сучаснага правапісу, захоўваючы некаторыя лексічныя асаблівасці мовы аўтара).

Вітаўт Тумаш

Календарная сістэма Беларусі ў часы Скарыны

З віленскіх выданняў доктара Францішка Скарыны асабліва мала даследаваны ягоны календар. Надрукаваны ён быў як адна з складовых частак «Падарожнае кніжкі» – як ейная частка пятай і апошняй – «Последование». Але пашыраўся календар напэўна і асобным выданнем, што відаць з таго, што ён меў сваю загаловачную старонку, сваю нумарацыю старонак, а ўнізе апошняе – каляфон-прыпіску з імем і прозвішчам рэдактара-выдаўца, доктара Францішка Скарыны, ды з паказаннем месца друку – «во славном месте Виленском». З друкарскага гледзішча календар быў аформлены й на выданне самастойнага ўжыткавага карыстання.

Калі ў навуковай літаратуры Скарынаў календар дакладней дагэтуль не вывучаўся, дык дзеля гэтага, што ён вялікая рэдкасць. Доўгі час было ведама толькі пара некамплектных экзэмпляраў. Важнай падзеяй у галіне гісторыі старога беларускага кнігадруку было выяўленне ў паваенных гадах у Даніі, у Каралеўскай бібліятэцы Капенгагена, экзэмпляра «Падарожнае кніжкі» з дасканальна захаваным камплектным Скарынавым календаром.

Толькі на падставе знойдзенага камплектнага календара можна было ўстанавіць гэты важны для гісторыі беларускага друку факт, як год і час выхаду Скарынавае «Падарожнае кніжкі»: не пазней восені 1522 года, а не каля 1525 года, як дапушчалася раней. Гэта ж значыць, што «Падарожная кніжка», а не «Апостал» 1525 года, была першым віленскім Скарынавым выданнем, ды што год 1522 быў годам пачатку друку ў Вільні, на землях Беларусі ды й на ўсім усходзе Еўропы.

Скарынаў календар, першы друкаваны беларускі календар, навукова цікавы з колькіх гледзішчаў. Перш-наперш гэта ўнікальны помнік з самых пачаткаў беларускага кнігадруку, цікавы гісторыкам друку ўжо самім сваім друкарскаграфічным афармленнем. Мова календара з беларускімі назвамі месяцаў, знакаў задзяка ды іншымі сваімі асаблівасцямі, хоць ужо й звяртала ўвагу моваведаў, але дакладней яшчэ нікім не была разгледжаная. Цікавыя й Скарынавыя календарна-астранамічныя даведкі: «неамыльна напісаныя» інфармацыі пра будучыя зацьменні сонца і месяца ды вызначаная «на нашу землю» ў гадзінах і мінутах даўжыня дня і ночы ў паасобныя дні года.

Цікавы й навукова важны таксама пададзены Скарынам падзённы пералік святых і святаў для ўсяго года. І цікавы ён не толькі для гісторыкаў царквы ці для гагіяграфіаў¹. Датаванне дакументаў, актавых ды летапісных запісаў у тыя часы часта падавалася не лічбаў днём месяца дадзенага года, як цяпер, а імем таго святога, памяць якога паводле календара на гэты дзень прыпадала. Гісторыкам дзеля гэтага вельмі важна мець пад рукамі старыя календары дадзенае тэрыторыі, у якіх яны могуць знайсці календарныя дні шанаваных там тады святых ды адзначаных святаў. Толькі пры дапамозе іх можна азначыць дату тае ці іншае гістарычнае

падзеі. А ад устанавлення дакладнае храналогіі падзеяў залежыць і правільнае гістарычнае асэнсаванне іхнае прычыновае сузалежнасці.

У нарысе дадзеныя спачатку агульныя інфармацыі пра

асаблівасці календарнае сістэмы, якая тарнавалася² на землях Беларусі, ды і ўва ўсім Вялікім Княстве Літоўскім у часе доктара Скарыны.

Календарная сістэма Беларусі Скарынавае пары

Якую календарную сістэму ў часах паганскіх мелі прашчурны беларусаў, ды славянаў наагул, вестак не маем. З прыймом жа хрысціянства на славянскія землі пашыраўся дванаццацімесячны рымскі календар. У Рыме гэты календар быў заведзены ў 45 годзе да нашае эры на месца вельмі недасканалага рымскага старога календара. Астранамічныя асновы новага календара распрацаваў тады на загад Юлія Цэзара александрыйскі астраном Сасіген. У 325 годзе Першы Усяленскі Сабор Хрысціянскае Царквы ў Нікеі прыняў рымскі «Юліянскі» календар за абавязваючы й для хрысціянскае царквы. У пару доктара Скарыны гэты календар быў ва ўжытку ўва ўсіх хрысціянскіх народаў веры і каталіцкай, і праваслаўнай.

Як з часам выявілася, і календар Юліянскі не быў дасканалы – даты ягоных дзён, у прыраўнанні да датаў календара астранамічнага, з цягам стагоддзяў пазніліся, і паўстала патрэба паправы. Календар быў зрэфармаваны з ініцыятывы папы Рыгора XIII. Новы календар у краях каталіцкіх быў заведзены ў 1582 годзе ад-

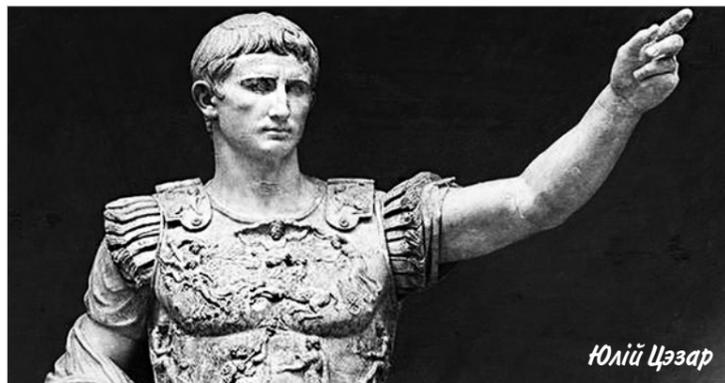
тады ж была выпраўленая й дзесяцідзённая розніца датаў календара Юліянскага ад календара астранамічнага, якая нарасла ад часу Нікейскага сабора. Календарныя даты папскай булай былі перасунутыя на 10 дзён наперад – дзень 5 кастрычніка 1582 года быў прыняты за дзень 15 кастрычніка. Да XX ст. розніца між датамі календароў Юліянскага ды Рыгар'янскага ўзраста яшчэ на тры дні, і цяпер яна выносіць 13 дзён.

У дзяржаўна-ўрадавым ужытку Вялікага Княства Літоўскага календар Рыгар'янскі быў заведзены ў 1582 годзе, годзе ягонага апавешчання. Тады ж на землях Беларусі прыняла яго ў свой ужытак і Каталіцкая Царква. Праваслаўная Царква, а пазней і Царква Уніяцкая, у царкоўна-рэлігійным жыцці трымаліся й далей «старога стылю» – календара Юліянскага. Трымаюцца яны яго й цяпер. Не прынялі з пачатку Рыгар'янскага календара й жыхары пратэстанцкага веравызнання. Дык 1582 год быў пачаткам таго, што агульнапрынятыя хрысціянскія святы, прыкладам Каляды, праваслаўныя й каталікі на беларускіх землях святкавалі ў розныя дні: праваслаўныя паводле календара Юліянскага, каталікі паводле Рыгар'янскага. За часоў доктара Скарыны гэтае розніцы не было – святы гэтыя тады святкаваліся ў тыя самыя календарныя дні.

Хоць календарная сістэма, якая тарнавалася на землях Беларусі ў часы Скарыны, у сваіх асновах была тая самая, як і ў іншых хрысціянскіх народаў, ды былі ў ёй і важныя розніцы ад календара, што ўжываўся ў краях заходняе Еўропы, ды календара, якога тады трымаліся ў Вялікім Княстве Маскоўскім. Рознілася яна і ад календарнае сістэмы, тарнаванае ў Польшчы, з якой ад канца XIV ст. Вялікае Княства Літоўскае было ў дынастычнай уніі. Вывучаючы гісторыю Беларусі тае пары, гэтыя розніцы трэба заўсёды мець на ўвазе.

Адна з важных розніцаў календара земляў беларускіх і ўсяго Вялікага Княства Літоўскага з календаром земляў Польшчы й захаду Еўропы была ў прынятай «эры» для пачатку гадаліку.

Вітаўт ТУМАШ

Юлій Цэзар

«Экслібрыс» імя Францыска Скарыны

13 студзеня 2017 года Саюз беларускіх пісьменнікаў абвясціў пра пачатак прыёму працаў на конкурс «Экслібрыс», які сёлета мае імя Францыска Скарыны. Конкурс прымеркаваны да 500-годдзя беларускага кнігадрукавання і прысвечаны мастацкаму перакладу на беларускую мову.

Да ўдзелу запрашаюцца аўтары ва ўзросце да 35 гадоў, якія перакладаюць паэзію, прозу або эсэістыку з любой мовы на беларускую. Тэматыка твораў – любая. Прымаюцца пераклады, якія нідзе не друкаваліся раней.

Аб'ём: да 1 друкаванага аркуша (40 тыс. знакаў з прабеламі для прозы і эсэістыкі; 700 радкоў для паэзіі).

Журы конкурсу: Ірына Багдановіч, Лявон Баршчэўскі, Зміцер Колас, Уладзімір Пап-

ковіч, Алена Пятровіч, Андрэй Хадановіч, Ганна Янкута.

Тэксты на конкурс можна дасылаць файламі ў фармаце .doc да 15 ліпеня 2017 года на адрас sbp@lit-bel.org, пазначыўшы тэмай ліста «Экслібрыс».

У лісце мусіць быць наступная інфармацыя: імя, прозвішча, дата нараджэння ўдзельніка, кантактны нумар тэлефона і e-mail.

Па выніках конкурсу мяркуюцца публікацыі ў часопісе «Дзеяслоў», газеце «Літаратурная Беларусь», а таксама выданне кнігі з перакладамі пераможцаў пры ўмове наяўнасці аўтарскага права.

Прэс-служба
ТА «Саюз беларускіх пісьменнікаў»

Пры нашых сустрэчах з Уладзімірам Цялежнікавым (а яны доўжацца ўжо больш за год) ён заўсёды падкрэслівае, што ні ў якім разе не прэтэндуе на выключна прафесійнае працтанне сваіх прапановаў. Аднак упэўнены, што змены ў лепшы бок на гістарычных абшарах Полацка і яго запаведных землях павінны адбыцца. Ён прафесіянал-эканаміст, але даўно і беззваротна захоплены ідэяй аднаўлення гістарычнай значнасці Полацка, што немагчыма зрабіць без адкрыцця, частковага ці поўнага аднаўлення, рэстаўрацыі дамінантных кропак старажытнага горада. Уладзімір Іванавіч, а з ім і нашае грамадскае аб'яднанне, лічаць важнымі настаянна нагадваць грамадскасці і яе вылучэнцам на адміністратыў-

ных пасады аб значнай гістарычнай ролі, якую заўсёды выконваў Полацк як калыска беларускай дзяржаўнасці. Кожная спроба прынізіць яго значнасць (напрыклад, звесці яе да ўзроўню райцэнтра) выклікае пратэст не толькі палачанаў, але і ўсёй дасведчанай грамады.

Полацк можа і павінен быць другой культурнай сталіцай нашай краіны. Таму і стараецца Уладзімір Іванавіч, нягледзячы на свой «непрафесіяналізм», адрадыць сапраўдны выгляд полацкай Сафіі. Угледвайцеся, аналізуйце, расшыфрувайце – прафесійна – старажытную іканаграфію, крытыкуйце цялежнікаўскую спробу. Але не майчыце. Вашае слова ў абарону Полацка і яго гісторыі будзе пачутае.

Уладзімір ГЛЕП

казаная прыбудова для праходу на хоры, і яе месцазнаходжанне супадае з фундаментамі мал. 2. Па цэнтры храма бачная нізкая прыбудова. Варта звярнуць увагу на шырокі і высокі фронтон пасярэдзіне фасада храма, ступеньчатасць і прыблізныя прапорцыі вышыняў па ўсіх узроўнях.

На гравюры Кавальеры Сафііскі сабор таксама паказаны з паўночнага боку, высокай царквой, якая нагадвае гару (мал. 4). Цэнтральны купал, як і на мал. 3, адлюстраваны на двух узроўнях. Вакол галоўнага купала на больш нізкім шырокім купале не выразна, але відаць характэрныя выпукласці – верагодна, малыя купалы, як і на плане Пахалавіцкага. Прысутнічаюць і новыя дэталі. Злева (усходняга) і правага (заходняга) бакоў храма і па фронце (заходнім) бачныя нізкія прыбу-

Мал. 3 Сафііскі сабор на плане Пахалавіцкага (выгляд з поўначы)

На малюнку Пахалавіцкага «Захоп Полацка ў жніўні 1579 г.» храм адлюстраваны з паўночна-заходняга боку з дамінуючымі чатырма абарончымі вежамі, размешчанымі па вуглах сабора.

З захаду (па фронце), як і на мал. 4 і 5, ніжняя цэнтральная частка храма высунутая ўперад адносна верхняй цэнтральнай часткі. У ніжняй і цэнтральнай частках паказаны па два ўзроўні вокнаў. Па характары адлюстравання вокнаў цэнтральная частка сабора выглядае скругленай, як і на мал. 4 і 5. Галоўны купал, на першы погляд, выглядае кананічным і маналітным, але пры павелічэнні і ўважлівым праглядзе выявы на ім выдзелены галоўны купал, а на пярэднім плане злева і справа ад яго заўважныя два малыя купалы. Злева (з паўночнага боку) і справа (з паўднёвага боку) над купальнай пляцоўкай паміж вуглавымі вежамі выгледваюць верхавіны прыбудоваў да цэнтральнай часткі храма. З заходняга боку (па фронце) па краях цэнтральнага франтона над уваходам адлюстраваны два малыя купалы (злева добра бачна, справа – абрысы размыты). На вуглавых вежах выдзелены пояс, які падзяляе верхнюю і ніжнюю часткі. Дахі на вежах складаюцца з чатырох малых франтонаў па крузе (выразна відаць на правай вежы).

Уладзімір ЦЯЛЕЖНИКАЎ (Працяг будзе)

Мал. 5 Выява Полацкага Сафііскага сабора на мал. Пахалавіцкага «Захоп Полацка ў жніўні 1579 г.» (выгляд з захаду)

Як выглядаў Полацкі Сафііскі сабор XI стагоддзя

Пытанне аб тым, як на самай справе выглядаў унікальны помнік хрысціянскай архітэктуры XI ст. Полацкі Сафііскі сабор, застаецца да гэтага часу адкрытым. Існуе шэраг рэканструкцый гэтага храма, але з пункту гледжання візантыйскага стылю і адпаведнасці вядомым старым выявам, яны не вытрымліваюць крытыкі (мал. 1). Бадай, толькі ў рэканструкцыі Г. Лебедзева выразна адчуваецца візантыйскі стыль.

Храм быў пяцінефавы з трыма ўсходнімі апсідамі, гранёнымі звонку і круглымі знутры. Вядомыя памеры і канфігурацыя фундаментаў храма 26,5 x 25,5 м і прыблізная вышыня – 31 м. Ад храма захаваліся рэшткі ўсходняга фундамента з трыма апсідамі. У тым ліку цэнтральная, вышэйшая каля 12 м.

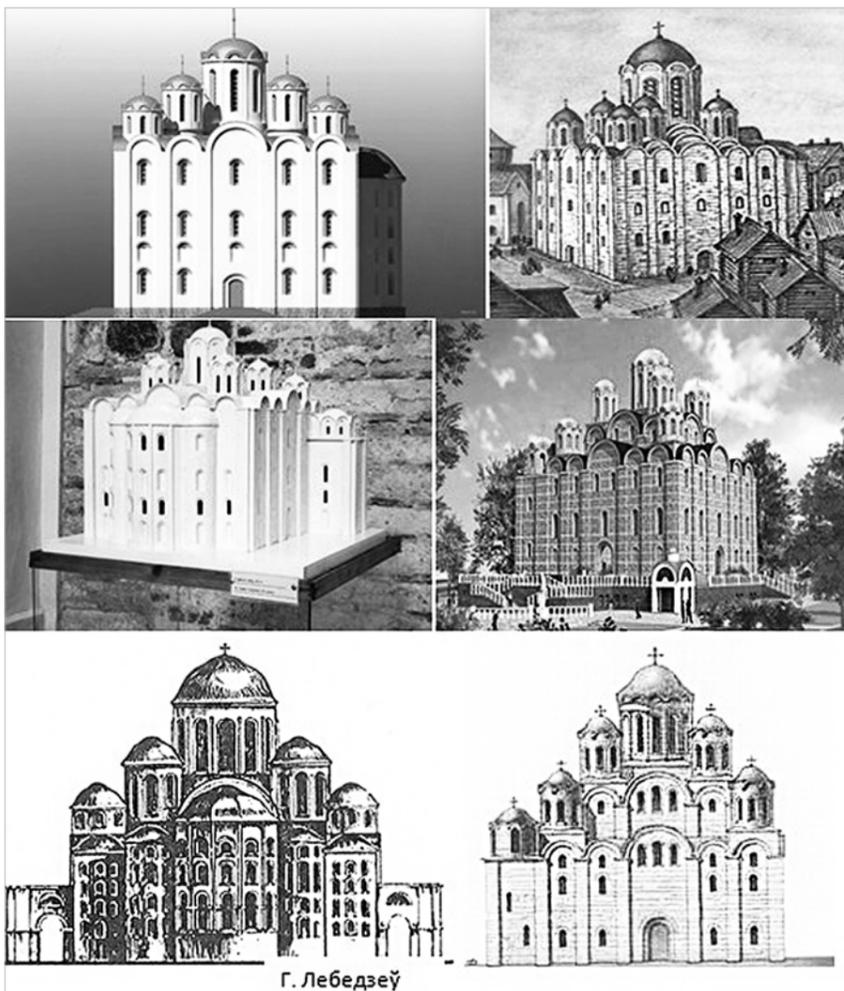
У 1970-я гг. даследчыкам Полацкай Сафіі Валянцінам Булкіным былі знойдзеныя фундамент прыбудовы на хоры, датуемы XI ст., і фундаменты прыбудоваў да храма з паўднёвага і паўднёва-заходняга бакоў, якія адносяць да XII – XIII стст. (мал. 2). Мы мяркуем, што такія прыбудовы прысутнічалі і з паўночнага боку сабора (яны бачныя на

папярэдніх выявах храма), але там раскопкі не праводзіліся, бо на іх месцы сёння стаіць будынак новага храма.

На думку даследчыкаў, дах храма быў алавыным. Акрамя таго, у старажытных храмах купалы не выкарыстоўвалі для званіцы. Відаць, у Полацкай Сафіі была свая, асобная званіца.

Да нас дайшлі некалькі выяваў першапачатковага храма: від з поўначы на плане Пахалавіцкага, датуемага 1579 г. (мал. 3); від з поўначы на гравюры Кавальеры 1580 г., заснаванай на плане Пахалавіцкага (мал. 4); від з захаду на малюнку Пахалавіцкага «Захоп Полацка ў жніўні 1579 г.» (мал. 5); від з паўночнага захаду на фрэскай касцёла бернардынаў у Вільні (мал. 6); від з паўночнага ўсходу на малюнку «Узяцце Полацка войскам караля Стэфана Баторыя» з нюрнбергскага лістка (мал. 7); від з паўднёвага боку на плане горада 1707 г., знойдзенага М. Ткачовым у Ленінградскім ваенна-гістарычным архіве (мал. 8).

Падаецца, што ўсе названыя выявы маюць мала агульнага, але гэта толькі на першы погляд. Найперш трэба звярнуць увагу на тое, што

Г. Лебедзеў

Мал. 1 Вядомыя рэканструкцыі Полацкага Сафііскага сабора

ў сукупнасці сабор паказаны з усіх бакоў. Кожная выява дае сваю інфармацыю і мае значны супадзенні з іншымі. Пры гэтым іх уважлівае даследаванне дазваляе ўбачыць дадатковыя дэталі і падказкі аб тым, якія архітэктурныя элементы выкарыстоўваліся пры будаўніцтве Полацкай Сафіі.

На мал. 3 Сафііскі сабор паказаны з поўначы. Храм нагадвае гару.

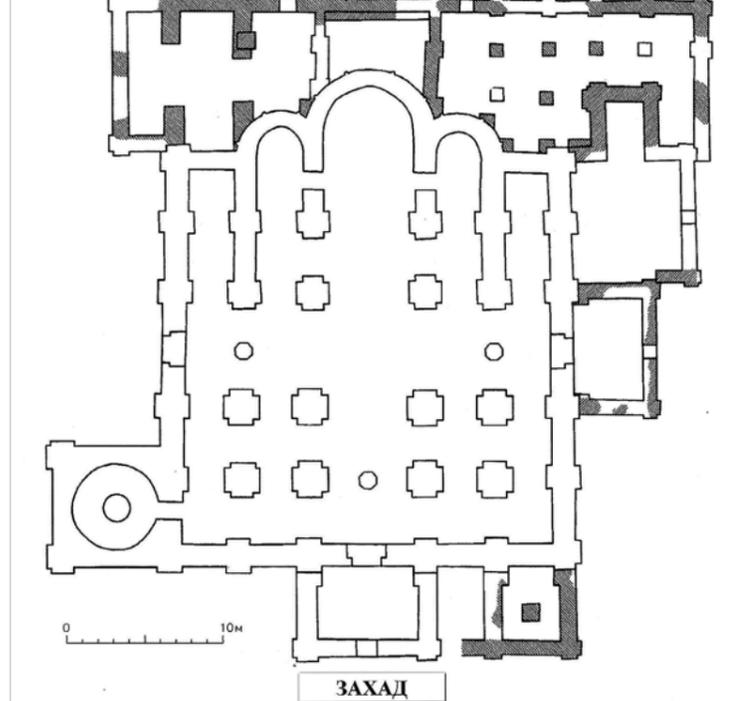
Вакол галоўнага купала дастаткова выразна відаць два ці тры малыя купалы, значыць, па крузе 4 ці 6 купалаў. На малюнку бачна, што левая прыбудова моцна высунутая наперад адносна храма і мае асобны ўваход. Дазваляем сабе меркаваць, што гэта званіца, выява якой сумясцілася з саборам і знаходзілася з паўночнага боку на невялікай адлегласці ад храма, прыкладна насупраць апсідаў (з усходу). З правага боку ад увахода па-

довы, якія супадаюць з фундаментамі В. Булкіна. На нізкай прыбудове з левага боку прысутнічае адна ці дзве канічныя (купальныя) надбудовы, якія, магчыма, сумясціліся – верагодна, каплічкі.

Мал. 4 Выява Полацкага Сафііскага сабора на гравюры Кавальеры (выгляд з поўначы)

Мал. 2 Фундаменты Полацкага Сафііскага сабора з выяўленымі дапаўненнямі археолага Валянціна Булкіна (матэрыял прадастаўлены Сяргеем Тарасавым)

ЗАХОД

Па старонках часопіса «Маладняк Калініншчыны»

У лістападзе 1923 г. было створанае Усебеларускае аб'яднанне паэтаў і пісьменнікаў «Маладняк», якое існавала да лістапада 1928 г. Філіі дзейнічалі ў Мінску, Бабруйску, Віцебску, Гомелі, Магілёве, Оршы і Кліма-

вічах. Афіцыйна Калінінская філія «Маладняка» (з ліпеня 1924 г. Клімавічы былі цэнтрам Калінінскай акругі і Клімавіцкага раёна. – «КГ») была заснаваная 11 красавіка 1925 г. у Клімавічах пры ўдзеле Адама Бабарэкі. З 1924 па 1926 г. яна выдавала літаратурна-мастацкі часопіс «Маладняк Калініншчыны». За два гады выйшла 6 нумароў, першы нумар датаваны 23 лістапада 1924 г.

У Клімавіцкім краязнаўчым музеі захоўваецца № 3–4 часопіса, выдадзены 23 красавіка 1926 г. Яго ў 1980 г. перадаў у музей наш зямляк пісьменнік Павел Кавалёў.

Выдадзены часопіс на беларускай мове. На трэцяй старонцы змешчаны фотаздымак, на ім – адказны сакратар філіі Аляксей Карачун, старшыня прэзідыума філіі Язэп Падабед, загадчык АПА Калінінскага акругама КПБ Фелікс Купцэвіч, член прэзідыума філіі Сымон Музыка і рэдактар газеты «Наш працаўнік» Міхась Модэль.

У часопісе тры раздзелы. У палітычным раздзеле змешчаныя артыкулы М. Модэля «Ленін і моладзь» і М. Каменскага «XIV парт'езд УсеКП(б) аб працы ЛКСМ».

У літаратурна-мастацкім раздзеле змешчаныя апавяданні Аляся Валожкі «На бацькаўшчыне», Аляся Карачуна «Заваёванае» (напісанае ў Клімавічах 13-16 сакавіка 1926 г.), Аўгіні Вігуры «Пад праменьнямі гарачага сонца», побытавая п'еса ў трох дзеях Сымона Музыкі «Купалле», якую ён ахвяраваў драмгуртку пры Саюзе Друкароў Калініншчыны. Першы раз п'еса была пастаўленая 21

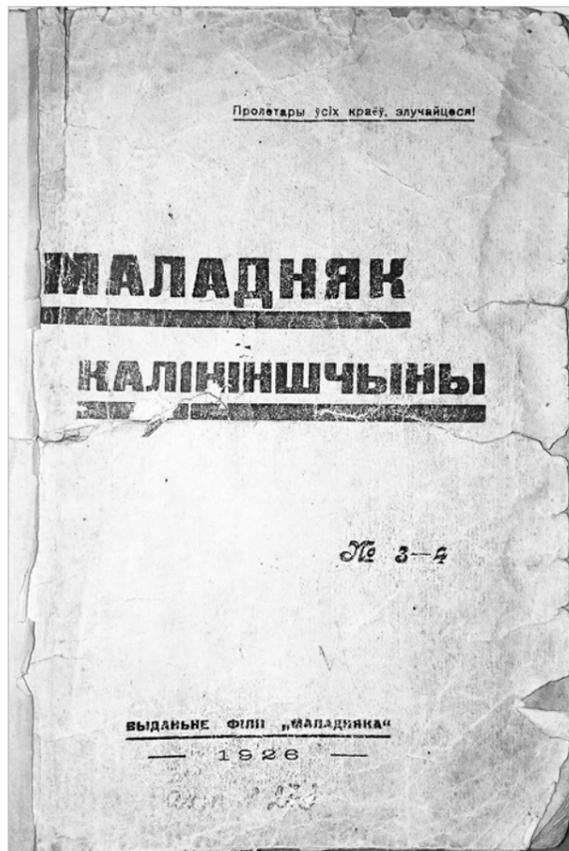
сакавіка 1926 г. драмгуртком клімавіцкай друкарні. Таксама ў гэтым раздзеле надрукаваныя вершы Язэпа Падабеды, Кандрата Крапівы, Аляся Карачуна, Н. Чубакова, Янкі Міхневіча, Зямы Піваварава, В. Радчанкі, Д. Раманёнка.

У крытычным раздзеле змешчаныя практычныя паказанні маладняцкім гурткам пры разглядзе мастацкіх твораў.

Каштаваў часопіс 30 капеек, надрукаваны быў у клімавіцкай друкарні. На вокладцы змешчаныя звесткі аб кнігарні Калінінскага акруговага аддзялення, якая знаходзілася ў Клімавічах на вуліцы Савецкай. Яна забяспечвала ўсю акругу падручнікамі, на-

вуковай, палітычнай, сацыяльна-эканамічнай, педагогічнай, сельскагаспадарчай, тэатральнай, дзіцячай і іншай літаратурай на беларускай, рускай, яўрэйскай і польскай мовах. Кнігарня прымала падпіску на цэнтральныя і рэгіянальныя газеты і часопісы, што выдаваліся не толькі ў СССР, але і за мяжой і былі дазволеныя да ўвозу ў краіну. Акрамя таго кнігарня высылала кнігі накладной платай, прадавала розныя канцылярскія прылады і папяровыя вырабы. Калінінская кнігарня мела раённыя аддзяленні ў Касцюковічах, Крычаве, Мсціславе, Расне, Краснаполлі, Чэрыкаве і Хоцімску.

Дар'я ЭВЕРС,
дырэктар Клімавіцкага
раённага краязнаўчага музея

Зьмест:		Стар.
1. А. ЛКСМБ—Да акруговай філіі «Маладняка»		2
I. ПОЛІТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ:		
2. М. Модэль—Ленін і моладзь.		4
3. М. Каменскі—XIV парт'езд УсеКП(б) аб працы ЛКСМ.		14
II. ЛІТАРАТУРНЫ—МАСТАЦКІ РАЗДЗЕЛ:		
1. А. Валожка—На бацькаўшчыне (апавяданьне)		20
2. Падабед Язэп—Маладая Беларусь (верш)		36
3. Крапіва—Булуйде лазні (сатыра)		36-37
4. Карачун Аляксей—* (верш)		37
5. Падабед Язэп—Маруся-студэнтка КомВУЗа		38
6. Карачун Аляксей—Заваёванае (апавяданьне)		39
7. Н. Чубакоў—Мой дух у даль шыбае (верш)		46
8. Я. Міхневіч—З поэм «Ганна» (верш)		46-47
9. З Півавараў—Жыта (верш)		47-48
10. Радчанка—Зара (верш)		48
11. Раманёнак—Сяўпу і сьветлы		49
12. Я. Вігура—Пад праменьнямі гарачага сонца.		50
13. С. Музыка—Купалле (п'еса)		55
III. РАЗДЗЕЛ КРЫТЫКІ:		
1. Практычныя паказанні маладняцкім гурткам пры разглядзе мастацкіх твораў		93

Сёлета грамадскасць нашай краіны адзначае 125-годдзе з дня нараджэння Рыгора Шырмы, вядомага харавога дырыжора, фалькларыста, музычнага і грамадскага дзеяча.

Нарадзіўся Рыгор Раманавіч 20 студзеня 1892 года ў вёсцы Шакуны Пружанскага раёна. Яго жыццё – прыклад самаахвярнага служэння народнай песні. «Песня – душа народа», – любіў казаць знаны прапагандыст лепшых узораў песеннага мастацтва.

Адраду пасля ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР ён арганізаваў у 1940 годзе і ўзначальваў да 1970 года Дзяржаўную акадэмічную харавую капэлу. З ёю Рыгор Раманавіч аб'ездзіў увесь свет. Наша народная песня гучала на ўсіх кантынентах. Яго праца па зберажэнні і папулярызацыі народнага песеннага багацця атрымала прызнанне і адзначаная найвышэйшай дзяржаўнай узнагародай. У 1955 годзе ён стаў народным артыстам СССР, у 1977-м яму нададзенае званне Героя Сацыялістычнай Працы.

З 1910 года, васямнацацігадовым юнаком, ён пачаў запісваць беларускія народныя песні, уражаны іх красой і меладычнасцю, і не пакідаў гэтай працы да канца свайго жыцця. Галоўны вынік збіральных дзейнасці Шырмы – чатырохтомны збор беларускіх народных песень. Яны выдаваліся ў Мінску цягам 1959 – 1976 гадоў. Гэтае

выданне выдзялялася сярод іншых збораў песеннай творчасці старанным падборам найлепшых узораў фальклору.

– У 1928 годзе ў Польшчы праходзілі выбары ў сейм. У гэты час Іван сядзеў у турме ў Брэсце за рэвалюцыйную дзейнасць. Але людзі добра ведалі яго, паважалі і выбралі паслом. Улады былі вымушаныя выпусціць брата на свабоду. Так Іван трапіў у польскі сейм.

га, так звалі жонку Івана, прыгожа спявала. У свой апошні прыезд у маі 1930 года Шырма і запісаў ад яе песню «Пасеяла агурочки»:

*Пасеяла агурочки
Нізка над вадою.
Сама буду паліваці
Дробнаю слязою...*

Лубянцы, затым адправілі ў Мінск. Яго, як і дэпутатаў пасольскага клуба «Змаганне» І. Дварчанина, І. Гаўрыліка, Ф. Валынца, П. Крынчыка, абвінавацілі ў жаданні адарваць Савецкую Беларусь ад СССР і далучыць да Польшчы. 26 лютага 1934 года пастановай тройкі І. Грэцкі быў асуджаны да 8 гадоў сталінскіх лагераў. У 1937 годзе арыштавалі і Вольгу Іванаўну як жонку «ворага народа». Дзяцей Мікалая ды Васю адправілі ў дзіцячы прытулак у горад Абакань Курскай вобласці.

Дзесяць гадоў адпактавала В. Грэцкая ў Карагандзінскім сельскагаспадарчым лагерах, нічога не ведаючы пра лёс мужа і дзяцей. Пасля вызвалення з Карага адразу пачала шукаць іх сляды. З Масквы ёй паведамілі, што Іван Мікалаевіч Грэцкі памёр 27 лютага 1939 года ва ўзросце 40 гадоў. Апошні адрас яго месцазнаходжання – «бухта Нагаева рэчка Уціная» ў ваколіцах Магадана. Старэйшага сына Мікалая жанчына знайшла ў Сперлітамаку, лёс малодшага Васіля застаўся невядомым. Дажывала яна свой век у горадзе Шахцінску Карагандзінскай вобласці.

Не магла ведаць В. Грэцкая ў далёкі майскі вечар 1930 года, што словы народнай песні, якую яна спявала Шырму, стануць прарочымі, вызначаць яе пакутны лёс...

Аляксей ЗАЙКА, Івацэвіцкі раён

Песня і лёс

(Да 125-годдзя з дня нараджэння Рыгора Шырмы)

Усё сваё творчае жыццё знаны майстра дбаў аб стварэнні беларускага харавога рэпертуару, старанна апрацоўваў для хору запісаныя ім песні. А сабраў і апрацаваў ён за сваё доўгае творчае жыццё больш за дзве тысячы народных песень.

У першым томе «Беларускіх народных песень», які пабачыў свет у 1959 годзе, надрукаваная вядомая песня «Пасеяла агурочки», запісаная Рыгорам Раманавічам у 1930 годзе ад ураджэнкі вёскі Бялавічы цяперашняга Івацэвіцкага раёна Вольгі Іванаўны Грэцкай, жонкі аднаго з дзеячаў рэвалюцыйна-дэмакратычнага руху ў Заходняй Беларусі Івана Мікалаевіча Грэцкага. Пра сяброўства, якое звязвала Р. Шырму з І. Грэцкім, у свой час расказаў Уладзімір Грэцкі, брат Івана:

Беларускія паслы арганізавалі пасольскі клуб «Змаганне». Брат часта выступаў з прамовамі ў сейме, заступаўся за простых людзей. А жыў у Вільні, кватэру здымаў у доме па вуліцы Завальнай. У тым самым доме жыў і Рыгор Шырма, які працаваў у той час у беларускай гімназіі, вучыў спевам вучняў, кіраваў хорам. Тады яны і пазнаёміліся, пасябравалі. Шырма часта бываў у нашай хаце ў Бялавічах. Мой бацька працаваў лесніком, трымаў вялікую пасеку. То заўсёды частаваў Раманавіча мёдам, і з сабою даваў. Ён, калі прыязджаў, то не сядзеў у хаце, а ўсё ішоў да людзей, распытваў пра жыццё, запісваў песні ад старэйшых. Вечарамі спявалі, бо былі яшчэ самі маладыя. І вясковая моладзь далучалася да нас. А Іван толькі ажаніўся. Узяў дзяўчыну з Бялавічаў. Яна з роду Апуневічаў. Воль-

Нагадаем! У 2018 годзе споўніцца 220 гадоў, як нарадзіўся сусветна вядомы польскі паэт, наш зямляк – літвін Адам Міцкевіч. Вядома ж, да юбілею мы рыхтуем загалова. Таму і друкуем успаміны Сцяпана Хусейнавіча Александровіча за 1955 год пра Міцкевічавы сцэжкі. Многа ўжо было зроблена для ўшанавання памяці А. Міцкевіча (Навагрудак, Завоссе, Мір). На чарзе Туганавічы, Шчорсы, Варонча. Нагадаем!

«КГ»

Залатая восень стаіць на Навагрудчыне. Маленькі шустры паравозік з двума карлікавымі зялёнымі вагончыкамі жвава коціцца між маляўнічых пагоркаў, на якія шчодро паклала свае фарбы асення пара...

Поезд пераадолюе пад'ём за пад'ёмам, чмыхае, хрыпла пасвітвае, і здаецца, вось-вось зусім спыніцца, але затое з горкі бяжыць шпарка, і неак вясела стукваюць калёсы. Неважкія пагоркі з лапікамі маладых елак і бяроз пераходзяць у лясныя дзялянкі, дзе пераважаюць старыя гонкія хвоі. А неўзабаве абапал чыгуначнай каляі сцяною стаяць бор, на фоне якога кідаліся ў вочы пачырванелыя асінікі.

Пачыналіся славуць кушалёўскія лясы, апетыя Адамам Міцкевічам у паэме «Пан Тадэвуш». Калісьці гэта была дрымучая велізарная пушча, якая цягнулася за Нёман, даходзіла да Свіцязі і акружала Навагрудак. Прыгожа і велічна выглядае лес і зараз, але ад былой экзотыкі не засталася і следу: за час імперыялістычнай вайны і гады гаспадарання польскіх паноў тут няшчадна знішчаны лясныя масівы.

«Зямля навагрудская, краю мой родны...» – пісаў са шчырым замілаваннем і любоўю Адам Міцкевіч пра дарогую яго сэрцу Навагрудчыну.

Неўзабаве на пагорку паказаліся між дрэў белыя камяніцы. Гэта Навагрудак – старажытнейшы беларускі горад.

Тут, у Навагрудку, ёсць што паглядзець, ёсць на што падзівіцца, ёсць чым палюбавацца, але хочацца перш-наперш прайсціся сцэжкамі Адама Міцкевіча, пабачыць мясціны, звязаныя з жыццём вялікага паэта, які на ўвесь свет праславіў гэты гарадок.

...Экспазіцыя музея багатая і цікавая. Тут сабраны матэрыялы аб жыцці і вучобе паэта ў Навагрудку і Вільнюскім універсітэце, ёсць карта-макет Навагрудчыны, на якой паказаны памятнаыя міцкевічаўскія мясціны. Шмат цікавых матэрыялаў у экспазіцыях: «Міцкевіч і працэс філарэтаў», «Міцкевіч у Расіі», «Міцкевіч за мяжой», «Пераклады твораў Міцкевіча на мовы народаў свету». У залах экспануюцца асабістыя рэчы паэта, першыя выданні

«Зямля Навагрудская, краю мой родны...»

кніг, фотакопіі рукапісаў, карціны і партрэты вялікага песняра.

З думкамі аб братэрскай дружбе беларускага і польскага народаў і іх цесных літаратурных сувязях у мінулым і ў нашы дні пакідаем Дом-музей.

Пасля трымаем кірунак на Замкавую гару. На вялікім замчышчы, дзе калісьці стаяў сярэднявечны замак, узвышаюцца дзве напярэбраныя высокія вежы, ад якіх дыхае сімой мінуўшчынай...

З Замкавай гары адкрываюцца цудоўныя і маляўнічыя краявіды ваколіц: у жоўтай аправе прысад змейкамі выгінаюцца дарогі на Ліду, Любчу і Карэлічы, на гарызонце відаць затуманеныя даллю Наднямонскія лясы.

...Недалёка ад замчышча знаходзіцца невысокі ўзгорак, на якім стаяць жалезныя крыжы і старыя магільныя пліты. Гэта славуць гара Міндоўга, што не раз упамінаецца ў творах Міцкевіча. Паэтычная легенда, якая бытуе на Навагрудчыне, гаворыць, што тут нібыта пахаваны славуць князь Міндоўг разам са сваім залатым тронам.

...Пасля знаёмства з мясцінамі, звязанымі з жыццём і творчасцю вялікага паэта, гістарычнымі і архітэктурнымі помнікамі, прадпрыемствамі і новабудовамі горада мы працягвалі падарожжа па Навагрудчыне. Наперадзе сцэжкі паэта: Зубкава – Чамброва – Плужныны – Свіцязь – Варонча – Туганавічы – Завоссе. Край дзіцячых, юнацкіх і студэнцкіх год А. Міцкевіча.

...Мільгаюць ліпы, палеткі, машына набірае хуткасць. Пачынаюцца былыя ўладанні магната Храбтовіча. Цагляныя свірны з круглымі вежамі складаюць цэлы архітэктурны ансамбль і нагадваюць здалёк крапасное збудаванне. Яшчэ некалькі сот метраў, і перад намі велічны шчорсаўскі парк.

Недалёка ад Нёмана, у гэтым маляўнічым парку, сярод векавечных дубоў і клёнаў, побач са старымі гаспадарчымі пабудовамі яшчэ нядаўна можна было бачыць рэшткі велічнага збудавання. Гэта руіны палаца пана Храбтовіча, у якім была размешчана славуць у свой час прыватная бібліятэка – багацейшы збор матэрыялаў і ўнікальных рукапісаў

...Праз усё жыццё і цяжкія выпрабаванні пранёс Міцкевіч у сваім сэрцы незгасальную любоў да Марылі, назаўсёды захаваў у памяці краявіды Навагрудка, Свіцязі, Варончы і Туганавіч. Недарма, знаходзячыся ў далёкім Парыжы, а пасля ў Лазане, паэт шчыра прызнаваўся сябрам: «Часта нападае смутак па Літве, і ўвесь час бачу ў сне Навагрудак і Туганавічы».

Наперадзе – апошні пункт нашага падарожжа – Завоссе, радзіма вялікага песняра. Мінаем вёску Карчэва, праязджаем хутарок Кут, ля якога ўзвышаецца ў лесе вялікі камень-валун. Тут, па паданню, у часе летніх канікул збіраліся Адам Міцкевіч, Ян Чачот, Тамаш Зан, чыталі свае творы, дзяліліся думкамі і планами, марылі аб лепшым будучым краю.

Навагрудскае ўзвышша скончылася, пачынаецца, як кінучь вокам, раўніна. Паабапал дарогі палеткі зялёнай руні, за хвойнымі пералескамі ржышча, зялёныя дугі, між якімі пабліскае рачулка. Вакол у пазалотце дрэў хутары і неважкія вёскі.

...Цудоўныя малюнкi Наднямоння, народныя песні і паданні, гераічнае мінулае Навагрудчыны, жыццё беларускага народа і збяднелай шляхты – усё гэта было той невычэрпнай крыніцай, з якой А. Міцкевіч браў сюжэты і вобразы для сваіх бесмяротных твораў. Як сапраўды вялікі мастак, ён творча ставіўся да народных здабыткаў, насычаў іх сацыяльным зместам, уздымаў да ўзроўню сусветнай паэзіі.

Рэха беларускіх народных гістарычных песень і паданняў, а таксама паасобныя гістарычныя звесткі, на якія натрапіў А. Міцкевіч у Шчорсаўскай бібліятэцы, былі выкарыстаны ў паэмах «Гражына» і «Конрад Валенрод». Беларуская міфалогія і народныя звычкі Навагрудчыны сталі асновай славуць паэмы «Дзяды» – самага моцнага твора па сіле сацыяльнага пратэсту і рэвалюцыйнай накіраванасці.

Цяжка сумуючы па роднай Беларусі, А. Міцкевіч піша ў Парыжы апошні свой вялікі твор – паэму «Пан Тадэвуш», які быў развітальнай песняй дарогай Навагрудчыне. У гэтай паэтычнай эпапеі на шырокім грамадскім фоне паказана жыццё, звычкі і норавы беларуска-польскай шляхты, створаны яркія малюнкi народнага побыту. Паэт як бы яшчэ раз наведваў беларускія лясы і пагоркі, палюбаваўся красою палеткаў, услахаўся ў песні жаваранкаў, каб назаўсёды развітацца з родным навагрудскім краем...

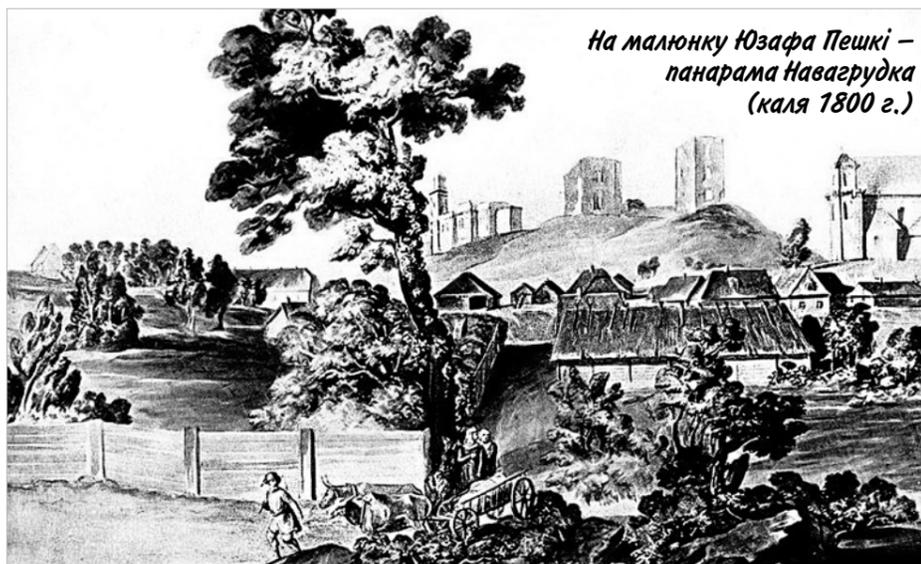
У эпілогу да «Пана Тадэвуша» А. Міцкевіч выказаў сваю мару: *О, мне дажыць бы да гэткай цяхі, Каб мае трапілі кнігі пад стрэхі, ...Каб і мае ўзялі кнігі сялянкі, Простыя кнігі, як іх калыханкі...*

Спадзяванні паэта спраўдзіліся: сёння яго творы ў перакладах пайшлі па шырокім свеце, трапілі на ўсе кантыненты. Як родныя Янку Купалу і Якуба Коласа, ушаноўвае беларускі народ і свайго земляка, вялікага польскага нацыянальнага паэта.

Сцяпан АЛЕКСАНДРОВІЧ

1955 г.

(З выдання «Тут зямля такая...». Мінск, 1974)

На малюнку Юзафа Пешкі – панарама Навагрудка (каля 1800 г.)

Адказы на крыжаванку, змешчаную ў № 4

Уздоўж: 1. Мост. 8. Галляш. 9. Гора. 10. Жыва. 12. Свіцязянікі. 15. Гразі. 16. Нёман. 17. Фаўн. 18. Ідал. 19. Язык. 20. Брас. 21. Снег. 23. Рака. 24. Клоун. 27. Вецер. 29. Свідравіна. 32. Руно. 33. Ніша. 34. Дзвіна. 35. Лань.

Упонак: 2. Спас. 3. Марцін. 4. Сялява. 5. Сож. 6. Балотнік. 7. Джунглі. 11. Юка. 13. Вадакачка. 14. Вадзяніцы. 20. Берагіня. 22. Герадот. 25. Ладдзя. 26. Навіна. 28. Два. 30. Арфа. 31. Уша.

ЛЮТЫ

20 – Мазыніскі Валерый Яўгенавіч (1947, Барысаўскі р-н), рэжысёр тэатра, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1978), Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1986) – 70 гадоў з дня нараджэння.

21 – Фінберг Міхаіл Якаўлевіч (1947, Мазыр), дырыжор, педагог, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, народны артыст Беларусі, лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1990), Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1996), прэміі Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі (2007), прэміі Беларускага прафсаюза работнікаў культуры (2015), узнагароджаны ордэнам Ф. Скарыны – 70 гадоў з дня нараджэння.

23 – Карнавухаў Яўген Аляксандравіч (1917 – 1984), актёр тэатра і кіно, народны артыст Беларусі – 100 гадоў з дня нараджэння.

23 – Аўдзееўка Ганна Васільеўна (1927, Хойніцкі р-н), спявачка, заслужаная артыстка Беларусі – 90 гадоў з дня нараджэння.

23 – Кучынскі Валерый Аляксандравіч (1947 – 2016), спявак, заслужаны артыст Беларусі, лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1972) – 70 гадоў з дня нараджэння.

25 – Пісьмянкоў Алесь (Аляксандр Уладзіміравіч; 1957, Касцюковіцкі р-н – 2004), паэт, лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1988), Літаратурнай прэміі імя А. Куляшова (1998) – 60 гадоў з дня нараджэння.

27 – Радзівіл Людвіка Караліна (1667 – 1695), асветніца, мецэнатка, рэлігійная дзяўчка – 350 гадоў з дня нараджэння.

27 – Віцебскі мастацкі музей (Віцебск; 1992), філіял Віцебскага абласнога краязнаўчага музея – 25 гадоў з часу заснавання.

28 – Галенчанка Георгій Якаўлевіч (1937), гісторык-медыявіст, кнігазнаўца, гісторык культуры, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1994) – 80 гадоў з дня нараджэння.

Фота Наталі ПРЭВІЧ

Вада ўсяму пачатак

Уздоўж

1. «... вады даражэйшая за алмаз». Д. Мендзялееў. 5. Стройнасьць, прыгажосць у руках цела. 9. Чым глыбей калодзеж, тым саладзейшая ... (прык.). 11. Той, хто вядзе аскетычны лад жыцця. 13. Вада ўсё крые, а ... рые (прык.). 15. «На дварэ стаіць калодзеж, // Там вялікі // Маю мілку едуць сватаць, // Я паеду ўперабой» (прып.). 17. Рэмень ці вяроўка, нацягнутыя ад аглоблі да восі пярэдняга кола. 19. Закончаная частка спектакля. 20. Старажытна-егіпецкі бог Сонца. 21. Нота музычнай гамы. 24. Як на Грамніцы нап'ецца певень вадзіцы, то на Юр'я наесца ... травіцы (прык.). 25. Перыяд, калі рыба з прагнасцю кідаецца на ежу. 26. «Родная ...». Папулярны, багата ілюстраваны беларускі часопіс, якому ў студзені споўнілася 45 гадоў з часу заснавання. 32. Вяслы жарт, учынак (разм.). 34. Невялікая пасудзіна. 35. На ... не адкажаш смехам – ... пакрыўдзіцца (туркменская прык.). 36. «Надышли ..., // Рэчкі закавалі». З верша Якуба Коласа «Зіма». 37. Чалавек, які жыве на рэнту.

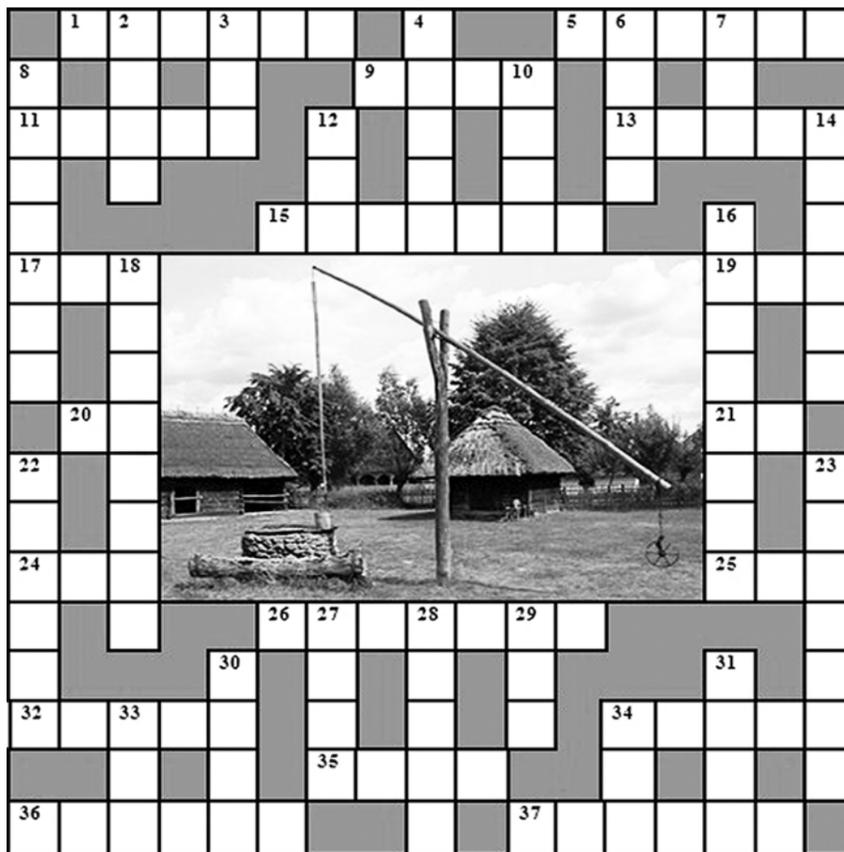
Упоперак

2. Ручай поіць раку, ... поіць мора (прык.). 3. Не столькі раса з неба, колькі ... з твару (прык.). 4. ..., або не еўшы нічога: так смаку-

ецца асвечаная на Вадохрышча вада. 6. Калі няма камбалы, дык і ёрш – ... (прык.). 7. Вада – сама сабе ... (прык.). 8. «... як салёная вада: чым больш яе п'еш, тым мацней смага». А. Шапенаўэр. 10. ... вока і тое спаць хоча (прык.). 12. Хлеб, соль ды вада – першая ... (прык.). 14. ... вады адчыняе дзверы раю (нарвежская прык.). 16. Не плыў у ...: спатрэбіцца вады напіцца (прык.). 18. Прыстасаванне пры калодзежы ў выглядзе доўгага шаста для даставання вады. 22. Частка будынка. 23. Вада

жывіць, а ... губіць (прык.). 27. Шлях транспартнага сродку. 28. Страва з начынкай. 29. Мы з табою, як рыба з вадой: ты на ..., а я на бераг (прык.). 30. Шлюб ці шлюбны ...; некалі яго заключалі каля калодзежа ці крыніцы. 31. Вожык маленькі, але і мядзведзь ... прычыняе (прык.). 33. Група спевакоў. 34. Тое, што сніцца; паводле павер'яў, убачыць у сне поўны калодзеж – да багацця, сухі – да нястачы.

Склад
Лявон ЦЕЛЕС

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

ПАЛАНАЯНАК ПЕСНІ – цыкл народных песень перыяду Вялікай Айчыннай вайны, у якіх распавядаецца пра жыццё жанчынаў у нямецка-фашысцкай няволі і на акупаванай тэрыторыі. Гэта творы пра мужнасць, няскоранасць, чалавечую годнасць беларускай жанчыны-патрыёткі, не зламаныя фашысцкім здзекам. Гэтыя песні працягваюць традыцыі дарэвалюцыйных песень, дзе вобраз жанчыны набываў сацыяльнае гучанне. Як і годная Бандароўна, геранія гатовая хутчэй памерці, чым скарыцца ворагу:

У няволю гнаці хоча
Ліхадзей закляты,
Ды яму я не скаруся,
Лепей утаплюся...

Падзяляюцца на творы, пакладзеныя на музыку савецкіх песень, перапрацоўкі беларускіх і рускіх песень, арыгінальныя песні. Тут ёсць песні пра долю-нядолю, перапрацоў-

кі старых рэкруцкіх песень («Каліна-маліна», «Забуркуй, сівы галубочак»), рускіх песень катаржанаў і ссыльных («Глухой няведамай тайгою», «Раскінулісь горы далёка»). Многія творы маюць разгорнуты сюжэт і набліжаюцца да эпічных твораў («Ой, як цяжка ў няволі», «Хмары над лагерам сталі»).

Песні паланянак вельмі розныя і па форме: песні-апісанні, песні-лісты на Радзіму, у якіх дзяўчаты звяртаюцца да тых, хто застаўся на Бацькаўшчыне, і заклікаюць адпомсціць фашыстам за здзекі і смерць. Цэлы пласт – песні-звароты да савецкага салдата. Распаўсюджваліся такія песні паланянак як вусна, так і праз лісты на радзіму. Іх змяшчалі на старонках партызанскіх газет, рукапісных дзённікаў, часопісаў, літаратурных альманахаў.

Адметна, што нямала такіх народных твораў было прысвечана героям Вялікай Айчыннай вайны К. Заслонаву, Ц. Бумажкову, С. Каўпаку. Вязлі-

тасная сатыра на фашысцкіх захопнікаў і іх памагатых, нянавісць да іх – усё гэта адпавядала думкам, пачуццям і настроям шырокай гушчы беларускага народа, які нават ва ўмовах акупацыі не скарыўся ворагу, а працягваў барацьбу. А надзённасць партызанскіх твораў рабіла іх надзвычай папулярнымі і спрыяла хуткаму распаўсюджванню сярод воінаў, партызанаў і мірнага насельніцтва.

ПАЛАТКІ – памост, зроблены на галінах дрэваў, дзе, замаскіраваўшыся, сядзеў паляўнічы, калі высочваў аб'ект палявання (звера, птушку). Называліся таксама палаці.

ПАЛАТНО – двухнітовая льянная тканіна, вырабленая ў хатніх умовах. Кужэльнае палатно, якое ткалі ў 11 – 14 і больш пасмаў, выкарыстоўвалася на жаночыя і святочныя мужчыныя кашулі, а таксама наміткі. З пачыснага (зрэбнага ў 8 – 10 пасмаў) палатна шылі мужчыныя будзённыя кашулі і порткі. Гатовае палатно адбівалі, бялілі, потым качалі качалкамі і скручвалі ў сувоі (паставы). Палатно было абавязковым атрыбутам пасагу маладой.

Палатно
(прасцінавае)

ПАЛАТЫ (ад лац. palatium – палац) у старажытнарускай архітэктуры – багатыя жыллыя мураваныя або драўляныя будынкі. Рабілі ў некалькі паверхаў (ніжнія – службовыя, верхнія – жыллыя). На тэрыторыі Беларусі вядомыя Гродзенскія княжацкія палаты, Полацкія княжацкія палаты.